

УДК 336.62

Пономарьова В. С.

РОЗВИТОК НЕБАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Однією з характеристик збалансованого розвитку фінансової сфери національної економіки виступає еволюція структури ринку фінансових послуг, що проявляється, перш за все, в розширенні кола суб'єктів фінансових відносин, спеціалізації їх функцій і підвищенні надійності функціонування. Економіка України довгий час розвивалася за так званою «банкоцентричною» моделлю, коли головним суб'єктом на ринках грошей та фінансових послуг виступали комерційні банки.

Небанківський фінансовий сектор України є менш масштабним за обсягом активів, ніж банківський, але темпи росту його активів значно перевищують темпи росту активів комерційних банків: якщо за 2012–2013 рр. середньорічний приріст активів банків становив 7,9 %, то небанківських фінансових установ – 23,2 %.

Разом з тим, нагальні потреби сьогодення в акумуляції внутрішніх фінансових ресурсів, урізноманітненні фінансових інструментів за їх терміновістю, доходністю та ризиком, задоволенні специфічного попиту на фінансові продукти визначають недостатність функціонального потенціалу «банкоцентричної моделі» для забезпечення відповідності між потребами і можливостями реального сектору, фінансової сфери та сектору домашніх господарств в процесі грошово-кредитного обігу, і свідчать про наявність невикористаних резервів розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України.

Питання розвитку фінансових посередників в Україні на сьогодні є дуже актуальними, враховуючи той потенціал, який мають ці установи для розвитку національної економіки [1]. Акумулюючи фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб, фінансові посередники виступають інвесторами, кредиторами всіх галузей національної економіки.

В економічній літературі проблеми розвитку небанківського фінансового посередництва розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Теоретичні аспекти функціонування ринку фінансових послуг висвітлено в роботах Л. Алексеєнка, Л. Волощенко, С. Ікінса, Р. Левайна, Ф. Мішкіна, С. Онишко, О. Остафіль та ін.; питання діяльності окремих видів небанківських фінансових посередників досліджують О. Андрущенко, Л. Баланюк, З. Ватаманюк, О. Гладчук, М. Дубина, В. Каракулова, Н. Ткаченко та ін.; проблемам регулювання діяльності нефінансових посередників присвячено дослідження О. Бала, Є. Бондаренка, Л. Барабана, С. Смерічевського, В. Поворозник та ін. [2, 3].

Разом з тим, наукові результати, отримані зазначеними вченими, в основному стосуються теоретичного обґрунтування особливостей розвитку ринку фінансових послуг та аналізу проблем організації діяльності окремих видів фінансового посередництва.

Крім того, залишається невирішеним питання щодо концептуального обґрунтування шляхів подолання проблеми розриву між фінансовою системою України та реальним сектором національної економіки, що не дозволяє небанківським фінансовим посередникам виконувати свої функції на ринку фінансових послуг повною мірою і стримує їх розвиток. Ці обставини визначають актуальність та необхідність подальших досліджень у означеній сфері, зумовлюють вибір теми статті.

Метою статті є обґрунтування положень щодо розвитку небанківського фінансового посередництва на фінансовому ринку України, виявлення проблем та означення перспектив його подальшого розвитку.

Результативна діяльність та стрімкий розвиток сектору небанківських фінансових послуг вважається однією з вірних ознак належного стану економіки будь-якої країни світу. Процес залучення інвестиційних та кредитних ресурсів у країну та розвиток реального сектору економіки суттєво залежить від сталого функціонування інститутів небанківського фінансового сектору.

Передумовами, що надали імпульс розвитку фінансових ринків України, були економічні реформи, зростання ВВП, поступове, але відчутне зростання доходів домогосподарств, що активізувало розвиток кредитних операцій, особливо, споживчого кредитування, та, взагалі, забезпечило підвищення рівня користування фінансовими послугами населення. Інтенсифікація цих процесів надала суттєвого поштовху економічному розвитку країни, водночас відставання реального сектору, брак інвестицій та зростання боргового навантаження на душу населення (як за рахунок державного боргу, так і внутрішнього споживання), значні фінансові зловживання в кредитній системі призвели до загострення фінансової кризи в 2008–2010 рр. Країна з хиткою економікою не витримала некерованої цепної реакції розвитку ринку кредитних ресурсів. Натомість маємо системну кризу в страховій галузі та депресивне становище інших небанківських фінансових інститутів [4].

На сьогодні зрозуміло, що фінансові можливості держави щодо виконання модернізації, оновлення виробництва, здійснення глибоких економічних реформ є обмеженими. Тому в провідних країнах світу провідну роль у фінансуванні галузей народного господарства відіграють фінансові посередники. У табл. 1 наведено структурний склад ринку небанківських фінансових установ на 1 липня 2013 р. [4].

Таблиця 1

Структурний склад ринку небанківських фінансово-кредитних установ

Вид небанківського фінансового посередництва	Кількість	Частка, в %
Страхові компанії	456	23,03
Кредитні спілки	659	33,28
Інші кредитні установи	71	3,58
Ломбарди	426	21,52
Фінансові компанії	221	11,16
Недержавні пенсійні фонди (за виключенням адміністраторів)	101	5,1
Довірчі товариства	2	0,1
Інші фінансові установи	1	0,05
Загальна кількість установ небанківського фінансового посередництва на ринку	1 937	100

Вже станом на кінець 2013 р. до Державного реєстру фінансових установ входила 2 041 фінансова установа, а саме: 414 страхових компаній, 94 недержавних пенсійних фонди, 708 кредитних установ (з них 617 кредитних спілок), 473 ломбарди, 312 фінансових компаній та ін. Аналіз сукупного розміру активів установ фінансового сектору дозволяє зробити висновок про незначущість порівняння активів небанківського фінансового посередництва (НФП) та комерційних банків – їх сукупний розмір на 31.12.2012 р. становив 1 228,1 млрд. грн., з них комерційних банків – 1 127,3 млрд. грн. (91,8%), а небанківських фінансових інститутів – 100,8 млрд. грн. (8,2 %). Загальний обсяг активів небанківських фінансових організацій характеризується зростаючою тенденцією, а саме – протягом 2012 року загальні активи небанківських фінансових установ зросли на 26,2 %, що становить 7,1 % ВВП України.

Структуру активів НФП на ринку фінансових послуг України представлено на рис. 1, з якого видно, що основними суб'єктами НФП на ринку фінансових послуг є страхові та фінансові компанії.

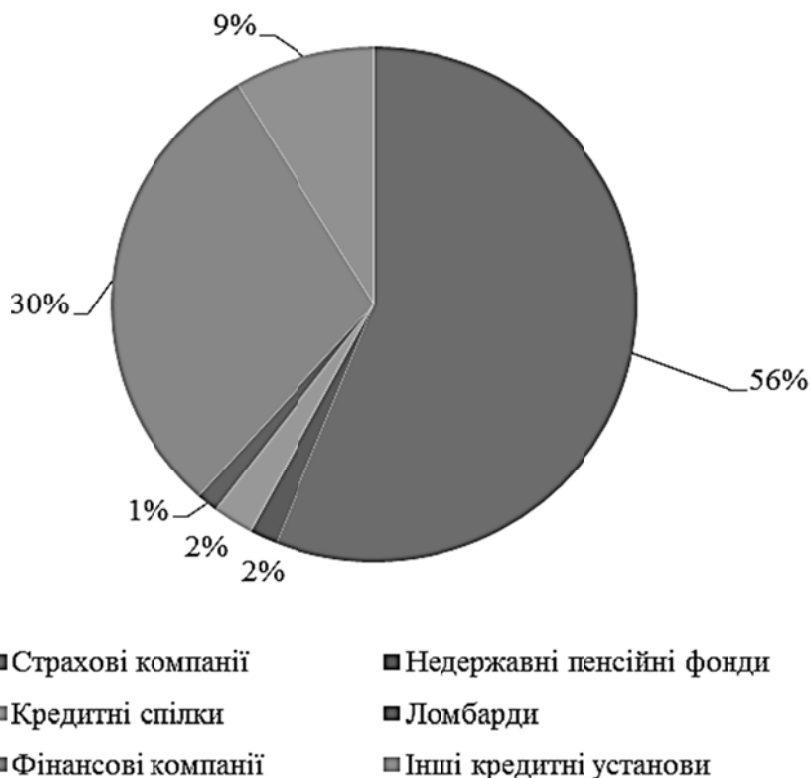

Рис. 1. Структура активів суб'єктів НФП на 01.01.2013 р. (розраховано автором на підставі [5])

Проаналізувавши основні показники діяльності небанківських фінансових посередників на ринку фінансових послуг, можна зробити висновок про зростання обсягів їх діяльності і певний ступінь подолання кризових явищ 2008–2010 рр.

Механізм розвитку НФП на ринку фінансових послуг України у відповідності до концептуальних положень та науково-методичного підходу повинен виходити з тези про необхідність підпорядкування розвитку фінансової сфери потребам реального сектору і обмеження негативного впливу споживчих пріоритетів на функціонування національної економіки. Його основні елементи представлені на рис. 2.

Реалізація зазначеного механізму має відбуватися у відповідності до розробленої Концепції розвитку ринків небанківських фінансових послуг України на 2013–2014 роки містить наступні фундаментальні положення: системні зміни в роботі українського ринку фінансових послуг; становлення повноцінно розвинених фінансових установ; формування надійних механізмів захисту коштів громадян та інвесторів; створення дієвої системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; перехід на міжнародні принципи регулювання страхової діяльності шляхом прийняття нової редакції Закону України «Про страхування»; залучення довгострокових інвестиційних ресурсів при створенні нових інструментів для населення [5].

Так, за Концепцією, страховий сектор має підпорядковуватися наступним напрямкам реформування: посилення вимоги до мінімального рівня регулятивного капіталу для страхових компаній (СК), що виконують операції зі страхування життя – 2 млн. євро, для ризикових СК – 3 млн. євро; використання моделі SolvencyII для оцінки ризиків та якості формування

активів страховика з метою висунення вимог до його платоспроможності; налагодження процесу дистанційного розкриття облікової інформації СК перед регулятором на основі положень пруденційного нагляду.

Це передбачає виконання наступних завдань: введення ідентичних європейським норм класифікації страхових ризиків, скорочення надлишкової кількості обов'язкових видів страхування, встановлених законом; формування імперативного ставлення до прав та потреб страхувальника (гарантування відшкодувань у випадку банкрутства або неплатоспроможності СК зі страхування життя шляхом прийняття проекту Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя»); докорінне змінення системи фінансових відносин між страховиками – членами Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ) за договорами міжнародного страхування «Зелена картка»; забезпечення підтримки у переході страховиків на МСФЗ з формуванням єдиних вимог до розкриття інформації у фінансовій звітності страховиків відповідно до цих стандартів [7].

Рис. 2. Механізм розвитку НФП на ринку фінансових послуг України

Щодо розвитку ринку кредитної кооперації державний регулятор передбачає наступні необхідні кроки: розробку механізму підтримки ліквідності кредитних спілок; становлення ідентично існуючій у банківському секторі системи гарантування вкладів членів КС; створення передумов для досягнення відповідного рівня фінансової стабільності КС; впровадження протоколу оперативного нагляду за діяльністю КС; розробку на державному рівні інформативної бази з характеристикою основних показників діяльності спілки для вільного користування усіма членами КС; законодавчі зміни стосовно покращення індивідуального обліку членів КС; посилення вимог до системи управління кредитною спілкою; посилення впливу об'єднань КС в регулюванні їх діяльності; розширення зони відповідальності органів управління КС за порушення прав членів.

Для удосконалення роботи системи недержавних пенсійних фондів Нацкомфінпослуг планує наступні заходи: удосконалення зв'язків та погодження дій з контролю та нагляду за діяльністю компаній з управління активами НПФ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; розширення можливостей роботодавців-платників та учасників НПФ щодо їх представництва у складі рад фондів; використання системи «правил розумного інвестора» з метою дотримання НПФ положень пруденційної поведінки в її сучасному значенні.

Стосовно менш розвинених установ небанківського фінансового сектору передбачені наступні дії: прийняття вузькоспеціального Закону України «Про ломбарди та ломбардну діяльність» (реєстраційний № 0960 від 12.12.2012); удосконалення законодавчого регулювання факторингових операцій (їх використання колекторському бізнесі); розробка процедури захисту прав фізичних осіб – довіритель фондів фінансування будівництва житла; розробка та впровадження на рівні державного регулятора загальнодоступної інформаційної бази щодо небанківських фінансових компаній [7].

Ще одним важливим та вельми перспективним проектом є створення державним регулятором сервісного центру з питань безпосереднього спілкування споживача фінансової послуги, учасників ринків та регулятора, надання оперативної інформації щодо фінансової послуги та її якості, безкоштовних початкових консультацій громадян.

Виконання вищенаведених положень сприятиме досягненню спільних загальноекономічних та соціальних цілей небанківського фінансового сектору та держави, а саме: збільшення частки небанківського фінансового сектора у ВВП; створення нових робочих місць; покращення інвестиційного клімату, задоволення потреб економіки в інвестиціях; створення довгострокового фінансового ресурсу для інвестицій у державні та корпоративні цінні папери і банківські вклади; зменшення навантаження на Державний та місцеві бюджети щодо відшкодування збитків від стихійних лих та техногенних катастроф за рахунок страхових виплат; підвищення інвестиційної привабливості системи функціонування фондів фінансування будівництва і страхування громадян-інвесторів небанківських фінансових послуг; збільшення обсягів споживання товарів і послуг за рахунок зростання роздрібного кредитування; збільшення валютних надходжень за рахунок експорту фінансових послуг; мінімізація «схемних» операцій на ринку небанківських фінансових послуг; підвищення рівня довіри громадян до державної фінансової політики; покращення міжнародного іміджу України та її рейтингу в оцінках Світового банку, МВФ і міжнародних рейтингових агентств.

Барабан Л. М. вважає що для розв'язання проблем сектору фінансового лізингу, до яких на її думку, належать необґрунтовані обмеження по термінах лізингу; непогодженість окремих положень з оподаткування лізингових операцій з відповідними законами про оподаткування, що приводить до вирішення спорів у судовому порядку; наявність обмежень щодо роботи з фізичними особами, котрі не є суб'єктами підприємницької діяльності; відсутність можливості передачі об'єктів лізингу в сублізинг, хоча у світі така практика дуже поширена; обмежені можливості із залучення ресурсів від юридичних і фізичних осіб для забезпечення лізингових операцій – варто вжити низки заходів [3]. До них, зокрема, автором віднесено наступні: розробити та здійснити систему організаційно-економічних заходів щодо стимулювання та державної підтримки розвитку лізингу в Україні; у пріоритетному порядку

продовжувати роботу щодо вдосконалення законодавчо-нормативної бази лізингу; створити економічні умови щодо розвитку ефективного інвестиційного ринку, де поєднуюватимуться інвестиції з інноваціями завдяки вибору найбільш прогресивних проектів; з огляду на ефективність лізингу як інструменту інвестиційної політики, доцільно запровадити окрему статистичну звітність з лізингу [7].

Разом з тим, зазначені заходи носять достатньо зверхній характер і потребують більш комплексного підходу.

Рекомендації щодо розвитку лізингу варто згрупувати за чотирма напрямками: удосконалення нормативно-правового забезпечення; операційна підтримка розвитку лізингових послуг (технічна підтримка, державні кредити); створення галузевих регіональних агенцій з підтримки лізингу; збільшення обсягів співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, в т. ч. спрямування міжнародної фінансової допомоги з розвитку на державне кредитування лізингових компаній під реалізацію державних і регіональних програм розвитку промисловості й інфраструктури.

На ринку кооперативного кредитування державна політика щодо підтримки розвитку ринку кооперативного кредитування відповідно до Стратегії розвитку фінансових ринків повинна передбачати: підвищення рівня захисту майнових прав членів кредитних установ; ефективне державне регулювання і запровадження пруденційного нагляду в сфері кредитної кооперації; сприяння розвитку довгострокового кредитування; забезпечення належної фінансової надійності та платоспроможності установ кредитної кооперації; підтримання процесу інтеграції установ кредитної кооперації у рамках контрольованої ними багаторівневої системи; створення умов для формування необхідної інфраструктури системи кредитної кооперації; поінформованість населення про кредитні установи та результати їх діяльності [8].

Головним завданням державної політики щодо розвитку ринку спільного інвестування в Україні виступає істотне підвищення ролі інститутів спільного інвестування (ІСІ) та компаній з управління активами (КУА) у забезпеченні реального сектору національної економіки необхідними інвестиційними ресурсами.

Для подальшого розвитку індустрії колективного інвестування актуальними на сьогоднішній момент є наступні заходи Стратегії: удосконалення умов для розвитку різних організаційно-правових та економічних форм діяльності ІСІ, насамперед пайових інвестиційних фондів, хедж-фондів, венчурних фондів, фондів інвестиційного страхування; забезпечення можливості передавання управління активів страхових компаній та пенсійних фондів інвестиційним фондам з одночасним посиленням вимог до якості такого управління, прийняттого рівня ризиків; стимулювання діяльності іноземних інвестиційних фондів з одночасним визначенням переліку пріоритетних галузей інвестування коштів; забезпечення захисту прав вкладників в інвестиційні фонди, перш за все, фізичних осіб та компаній з управління пенсійними фондами; формування пулів інвестиційних фондів для фінансування проектів розвитку реального сектору; проведення моніторингу і оприлюднення інформації щодо ефективності діяльності ІСІ, їх результатів; забезпечити інформаційну прозорість діяльності інститутів спільного інвестування, зокрема щодо процедур інвестування коштів, розміру чистих активів та комісійних, менеджменту КУА та їх власників; запровадити механізми взаємної конвертації (обміну) цінних паперів ІСІ, що перебувають в управлінні різних КУА, за згодою власників таких цінних паперів; переведення ІСІ на міжнародні стандарти фінансової звітності; приведення в рівні умови оподаткування ІСІ з іншими фінансовими посередниками.

Як можна побачити з наведеного огляду інструментів, рекомендації для кожного з секторів передбачають контроль обережності інвестиційної діяльності, звичайно ж, з різним ступенем такої обережності для різних видів НФП, як це і передбачено четвертим етапом механізму розвитку небанківського фінансового посередництва «Визначення пріоритету інвестування в фінансові активи реального сектору, розробка рекомендацій з оптимізації активних операцій», наведеного вище.

ВИСНОВКИ

Основний науковий результат статті полягає в обґрунтуванні особливостей розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України, визначення проблемних питань та пошуку перспективних напрямків його розвитку.

Перспективами подальших досліджень є використання методичного підходу до оптимізації структури інвестиційного портфелю НФП. В основі даного методичного підходу лежить задача про розподіл загальної суми інвестицій між різними фінансовими інструментами з різним рівнем доходності та ризику. При її розв'язанні має бути передбачений пріоритет цінних паперів підприємств реального сектору і визначення сум для інвестування у відповідності до термінів зобов'язань небанківських фінансових посередників перед власниками грошових коштів та відповідність вибору певних сценаріїв формування портфелю функціональній спеціалізації небанківських фінансових посередників (наприклад низько ризикове або високо ризикове фінансування інвестування, довірче управління активами за обмежень, накладених власниками на сполучення доходності та ризику тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку економіки / В. В. Корнєєв // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Євроінтеграц. курс України: фін. вимір. – 2006. – Вип. 3 ч. 1. – С. 51–57.
2. Бала О. Фінансове посередництво в Україні: сутність та види / О. Бала, О. Цізда // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 169–174.
3. Барабан Л.М. Фінансовий лізинг у системі активізації інвестиційної діяльності / Л.М. Барабан // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2004. – Т. 10. – С. 340–345.
4. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] Річні звіти Держфінпослуг. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
5. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за 1 півріччя 2012 р. [Електронний ресурс] / НРА «Рюрік». – К., 2012. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2012.pdf.
6. Концепція розвитку ринків небанківських фінансових послуг на 2013-2014 роки / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, квітень 2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/docs/Prezentacia_syn.pdf
7. Жарій Я. В. Напрями підвищення ефективності діяльності системи парабанківських посередників / Я. В. Жарій, М. В. Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 1 (56). – С. 250–259.
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2015 р. (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/748.html>.